

Мікола Хаўстовіч

Варшава

Праблемы тэксталогіі беларускамоўных вершаў Вінцэся Каратынскага

У беларускім літаратуразнаўстве творчасць Вінцэся Каратынскага “з’явілася” яшчэ на пачатку XX стагоддзя¹: спачатку “Наша ніва” надрукавала ягоны верш *Туга на чужой старане* (1912, № 49–50) з кароткаю інфармацыяй пра паходжанне рукапісу; пасля ў ёй жа Вацлаў Ластоўскі згадаў паэта ў артыкуле *Памажыце!* (1913, № 37–38). Узнаўленне ў газеце “Вольная Беларусь” – хутчэй за ўсё, Рамуальдам Зямкевічам – надрукаванага ў 1858 г. верша *Найяснейшаму яго міласці...²*, пэўна ж, дало магчымасць зарэгістраваць (як ён сам пісаў) Яўхіму Карскаму ў аналах беларускае літаратуры паэта з Наваградчыны з ягонымі чатырма (*Наіясньнейшаму Ягб Мілбсьці Гаспадару Імператару Александру Мікалаевічу..., Daliboh-to, Arcim..., Tuha na cziżoj staranie, Гутарка старога дзеда*) беларускамоўнымі тэкстамі³, а Максіму Гарэцкаму ўвесці яго творчасць у навучальны працэс, змясціўшы тэксты В. Каратынскага ў *Хрыстаматыі*⁴ і ахарактарызаваўшы іх у *Гісторыі беларускае літаратуры*⁵.

¹ Заўважым, аднак, што ў канцы XIX ст. Б. Эпімах-Шыпіла зрабіў з асобніка дадатку да Віленскага альбома, які захоўваўся “W Uniwersyteckiej bibliotece pod L 3500”, рукапісную копію верша *Najjaśniejszemu Jaho Miłosci Haspadaru Imperatoru Aleksandru Mikolajewiczu...*, якая маецца цяпер у фондзе Ядвігі Раманоўскай у Беларускай дзяржаўнай архіве-музеі літаратуры і мастацтва. Гл.: БДАМЛіМ, ф. 394, воп. 1, адз. зах. 25, арк. 1–1 ад.: “Я. Лучына. *Wiasna*. Верш. В. Каратынскі. *Najjaśniejszemu Jaho Miłosci Haspadaru Imperatoru Aleksandru Mikolajawiczu... Lepel*. Вершы. Рукапіс Б.І. Эпімаха-Шыпілы. 1892”.

² *Найяснейшаму яго міласці гаспадару імператару Аляксандру Мікалаевічу песня з паклонам ад літоўска-русінскае мужыцкае грамады, “Вольная Беларусь”* 1918, № 41.

³ Гл.: Е. Карскі, *Стары беларускі пісьменьнік Арцэм Дарэўскі-Вярыга і яго літэратурны альбом, “Беларусь”* 1919, № 50 (77); ён жа, *Беларускія творы Вінцэся Каратынскага, “Беларусь”* 1920, № 4 (60); ён жа, *Белорусы, т. III: Очерки словесности белорусского племени, кн. 3: Художественная литература на народномъ языкѣ, Петроградъ* 1922, с. 70–71.

⁴ М. Гарэцкі, *Хрыстаматыя беларускае літэратуры. XI век – 1905 год, Вільня* 1922, с. 169–172.

⁵ М. Гарэцкі, *Гісторыя беларускае літэратуры, Вільня* 1920, с. 91–94; ён жа, *Гісторыя беларускае літэратуры, выданьне другое (папраўленае), Вільня* 1921, с. 91–94; ён жа, *Гісторыя беларускае літэратуры, уклад. і падрыхт. тэксту Т. Голуб, Мінск* 1992, с. 221–225 [узнаўл. трэцяга выдання]; ён жа, *Гісторыя беларускае літэратуры, выд. чацьвертае, пераробленае, Менск* 1926, с. 139–142.

Вульгарна-сацыялагічная метадалогія савецкае навукі канца 1920-х – пачатку 1950-х гг. фактычна пакінула па-за межамі літаратуразнаўчых даследаванняў спадчыну В. Каратынскага: ёй не знайшлося месца ні ў тагачасных хрэстаматыях¹, ні нават у аглядных артыкулах, прысвечаных літаратуры XIX стагоддзя². (Як выключэнне, выдавочна, трэба разглядаць нататкі пра В. Каратынскага гісторыка Фёдора Дамінікоўскага ды Ісідара Баса (на падставе выяўленай копіі *Альбома* Арцёма Вярыгі-Дарэўскага) у пасляваеннай перыёдыцы³).

І толькі на пачатку 1960-х гг. адбылося “вяртанне”⁴ В. Каратынскага ў гісторыю беларускае літаратуры. Запачаткаваў яго Мацей Канапакі невялікаю нататкаю ў беластоцкім штоднёвіку “Ніва”⁵: беларускія гісторыкі літаратуры ў гэтым допісе заўважылі магчымасць выявіць і ўвесці ва ўжытак беларускамоўныя вершы як В. Каратынскага, так і Уладзіслава Сыракомлі (менавіта ў мемуарах Бруна Каратынскага гаварылася пра праект супольнае беларускае кніжкі У. Сыракомлі і В. Каратынскага). Актыўна распрацоўваў дадзенае пытанне Адам Мальдзіс, дзякуючы публікацыям⁶ якога стала магчымым змясціць раздзел пра паэта ў акадэмічнай гісторыі беларускае літаратуры⁷, а таксама апублікаваць ва ўніверсітэцкай хрэстаматыі творы В. Каратынскага: цалкам *Найяснейшаму яго міласці...* (пад назваю *Уставайма, братцы!*!, як і ў хрэстаматыі М. Гарэцкага, адкуль перадрукоўваўся), *Daliboh-to, Arcim...* (у раздзеле *Альбом* А. Вярыгі-Дарэўскага, дзе паддзена і зменшаная, а таму нечытальная фотакопія верша), а таксама фрагменты *Гутаркі старога дзеда* і чамусьці скарачаны (хіба, ненаўмысна?) верш *Туга на чужой старане*⁸.

Нейкіх іншых беларускамоўных твораў выявіць даследчыкам не ўдалося, а таму адзінай магчымасцю павялічыць корпус тэкстаў В. Ка-

¹ Гл.: *Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Зборнік тэкстаў*, пад рэд. Я. Купалы, склад. В. Барысенка, М. Ларчанка, Л. Фіглоўская, Мінск 1940; *Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Зборнік тэкстаў*, пад рэд. Ю. Пшыркова, склад. В. Барысенка, М. Ларчанка, Л. Фіглоўская, Мінск 1950.

² Гл. напрыкл.: С. Маіхровіч, *Нарысы гісторыі беларускай літаратуры XIX стагоддзя*, Мінск 1957; В. Барысенка, *Францішак Багушэвіч і праблема рэалізму ў беларускай літаратуры XIX стагоддзя*, Мінск 1957 і інш.

³ Гл.: [Ф. Дамінікоўскі], *Вінцэнт Каратынскі*, “Беларусь” 1946, № 7; І. Бас, *Збытыя імёны*, “ЛіМ” 1956, 13 кастр.

⁴ У 1944 г., у Берліне, і ў 1964 г., у Лондане, верш В. Каратынскага *Туга на чужой старане* перадрукоўвалі паводле нашаніўскае публікацыі. Гл.: *Ой, ня будзе над радную... З творчасці Вінцэся Каратынскага – піянера беларускае эміграцыі. Туга на чужой старане* (“Раніца” 1944, 28 траўня); *Вінцэсь Каратынскі, Ой саколка, ой галубка!* (“Божым Шляхам: Двумесячны часапіс беларускае рэлігійнае думкі” 1964, № 85, год XII, ліпень–жнівень, с. 18).

⁵ М. Канапакі, *Над мемуарамі Бруна Каратынскага*, “Ніва” 1961, № 41 (8 кастр).

⁶ А. Мальдзіс, *Письменник и публицист*, “ЛіМ” 1962, 27 сак.; ён жа, *Творчае пабрацімства*, Мінск 1966, с. 73–79 і інш.

⁷ *Гісторыя беларускай дакастрычніцкай літаратуры*, у 2 т., Мінск 1969, т. 2, с. 44–47.

⁸ *Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Хрэстаматыя*, склад. С. Александровіч, А. Лойка, В. Рагойша, Мінск 1971, с. 107–108, 118–120, 352–353.

ратынскага было засваенне ягонай польскамоўнай спадчыны. Праўда, давялося чакаць яшчэ дзесяць гадоў, пакуль беларускія літаратуразнаўцы “павярнуліся тварам” да польскамоўнай спадчыны ўрадженцаў Беларусі: у 1981 г. Уладзімір Мархель (1940–2013) падрыхтаваў і выдаў у выдавецтве “Мастацкая літаратура” томik выбранага наваградскага літаратара¹. Такім чынам, В. Каратынскі стаў першым з г. зв. беларуска-польскіх паэтаў XIX стагоддзя, уганараваных беларускамоўнаю кнігаю². (Тут мы не згадваем Адама Міцкевіча і Уладзіслава Сыракомлі, бо іх перакладныя кніжкі выйшлі ў – назавём так – неафіцыйнай серыі “польскія паэты”, а таксама Янкі Лучыны, у томik твораў якога былі ўключаны дзесяць вершаў і ўрывак з паэмы *Абразкі з палявання ў перакладах Міхася Клімковіча, Піліпа Пястрака, Міхася Машары, Канстанціна Цітовіча*).

Усяго ў зборніку, апрача трох вядомых беларускамоўных твораў і фрагментаў двух агітацыйных гутарак часоў паўстання 1863–1864 гг., што прыпісваліся В. Каратынскаму, – васьмнаццаць вершаў і асобныя раздзелы паэмы *Таміла*. Цікава, што са зборніка *Czym chata bogata...* укладальнік змясціў адзінаццаць (з дваццаці) твораў. Іншыя сем трапілі ў томik з тагачасных перыядычных выданняў („Biblioteka Warszawska”, „Gazeta Warszawska”, „Teka Wileńska”), а таксама з публікацыі *Album biograficzne zasłużonych Polaków i Polek wieku XIX*.

У раздзеле *Нарысы, артыкулы* змешчана дзесяць тэкстаў (ці іх фрагментаў) В. Каратынскага ў перакладзе ўкладальніка, што складала больш за палову ўсяго зборніка і адлюстроўвала той факт, што літаратар з Наваградчыны больш плённа, хіба, працаваў на полі нарысістыкі і эсаістыкі, чым паэзіі.

У 1994 г. зноў жа ў “Мастацкай літаратуры” і зноў жа як літаратурна-мастацкае выданне выйшла другое – так пазначана ў выходных дадзеных кніжкі – выданне твораў В. Каратынскага, укладзеных зноў жа У. Мархелем³. Па сутнасці, гэта новая беларускамоўная кніга літаратара XIX стагоддзя: аб’ём тэкстаў павялічаны тут больш чым у два разы. Тут знайшлося месца амаль усім творам зборніка *Czym chata bogata...* (апрача перакладу верша П’ера Жана Беранжэ *Powołanie*), а лік тэкстаў з перыядычных выданняў, а таксама з рукапісаў, выяўленых у архівах, павялічыўся ў больш чым тры разы. У выніку маем, апрача трох беларускамоўных, сорок адзін верш (дваццаць тры спецыяльна

¹ В. Каратынскі, *Творы*, уклад., прадм. і камент. Ул. Мархеля, Мінск 1981, 174 с.

² Цягам апошніх дзесяцігоддзяў томікаў выбраных твораў “дачкаліся” наступныя, апрача В. Каратынскага, літаратары Беларусі XIX стагоддзя: Я. Лучына, Ян Чачот, Ян Баршчэўскі, У. Сыракомля, Кастусь Каліноўскі, Аляксандар Ельскі і Адам М-скі (Зоф’я Тшачкоўская). Гл.: Г. Кісялёў, *Праблема беларускамоўнай кніжкі Каратынскага* [у:] *Вінцэсь Каратынскі ў беларуска-славянскім літаратурным узаемадзеянні: Матэрыялы Рэспубліканскай навуковай канферэнцыі* (Мінск, 29 верасня 2006 г.), Мінск 2006, с. 42–52.

³ В. Каратынскі, *Творы*, уклад., прадм. і камент. У. Мархеля, 2-е выд., дап., Мінск 1981, 406 с.

перакладзеныя для гэтага выдання), цалкам паэму *Таміла*, вершаванае апавяданне *Выпіў Куба да Якуба*. Ці не ўсё, што было створана В. Каратынскім на паэтычнай ніве. Перакладчыкі (Генадзь Тумас, Раіса Баравікова, Пятро Бітэль, Галіна Дубянецкая, У. Мархель і Рыгор Барадулін), на жаль, не заўсёды ашчадна ставіліся да аўтарскай задумы, не заўсёды вытрымлівалі ідэйна-сэнсавы ўзровень арыгіналу¹.

Не зусім зразумела, чаму, нягледзячы на адсутнасць цензуры, укладальнік пакінуў у новым выданні тыя самыя фрагменты з *Гутаркі старога дзеда* і *Гутаркі двух суседаў*, хоць была магчымасць ці не ўпершыню ў XX стагоддзі надрукаваць гэтыя, нядаўна крамольныя, антыцарскія творы.

У два разы павялічыўся раздзел *Артыкулы, нарысы*, аднак, хоць і складае ён амаль 70% аб'ёму кнігі, уяўляецца нам недастатковым, бо падае трыццацігадовую журналісцкую і публіцыстычную дзейнасць В. Каратынскага надзвычай фрагментарна. А трэба ведаць, што ў больш чым пяцідзесяці выданнях² другое паловы XIX стагоддзя друкаваліся тэксты “барадатага ліцвіна” – так яго пры жыцці называлі ў Варшаве.

Бясспрэчна карысным з'яўляецца ў кнізе раздзел *Лісты*. Іх тут адзінаццаць – да Адама Кіркора, У. Сыракомлі, Эдварда Паўловіча, Яна Карловіча і інш. І зноў жа – гэта мізэрная частка нават з тых, ужо выяўленых сёння. Здзіўляе, што ў зборніку не знайшлося месца надзвычай цікавым лістам пісьменніка да Адама Плуга, у якіх аўтар спрабуе патлумачыць асаблівасці сваё творчае манеры.

Праблема “кнігі В. Каратынскага” нібыта і вырашана У. Мархелем, але застаецца шэраг пытанняў, на якія давядзецца адказваць наступнаму пакаленню гісторыкаў літаратуры: “У перспектыве бачацца больш або менш шырокія спробы фундаментальнага выдання твораў Каратынскага на мове арыгінала з перакладамі на беларускую мову, як таго, прынамсі ў ідэале, патрабуе акадэмічная навука”³.

На жаль, сёння бракуе не толькі кваліфікаваных перакладчыкаў паэзіі ды публіцыстыкі В. Каратынскага, але і даследчыкаў ягонае творчасці. Спроба У. Мархеля прыцягнуць да вывучэння спадчыны пісьменніка маладых навукоўцаў, дзеля чаго была арганізаваная Рэспубліканская навуковая канферэнцыя, не прынесла асаблівага плёну: зацікаўленасць большасці выступоўцаў прапанаванай тэматыкай была, можна сказаць, выпадковай, а знаёмства з прадметам даследавання даволі павярхоўным.

¹ Пра гэта гл.: А. Б р а з г у н о ў, *Беларуская інтэрпрэтацыя паэзіі Вінцэся Каратынскага* [у:] *Вінцэсь Каратынскі ў беларуска-славянскім літаратурным узаемадзеянні: Матэрыялы Рэспубліканскай навуковай канферэнцыі* (Мінск, 29 верасня 2006 г.), Мінск 2006, с. 72–78.

² K. E s t r e i c h e r, *Bibliografia polska XIX stulecia*, Kraków 2015, t. XVIII, s. 92.

³ Г. К і с л ё ў, *Праблема беларускамоўнай кніжкі Каратынскага* [у:] *Вінцэсь Каратынскі ў беларуска-славянскім літаратурным узаемадзеянні: Матэрыялы Рэспубліканскай навуковай канферэнцыі* (Мінск, 29 верасня 2006 г.), Мінск 2006, с. 51.

Наперадзе новы, ужо не навукова-папулярны, а акадэмічны этап вывучэння жыцця і творчасці В. Каратынскага. А пачаць яго трэба, уласна, з беларускамоўных твораў паэта. І гэта тым больш важна, што іх навуковае публікацыі яшчэ не было.

Найяснейшаму Яго Мілосці Гаспадару Імператару

Гісторыя ўзнікнення гэтага верша высветлена не дастаткова добра. Перадусім, калі ў чэрвені 1858 г. на пасяджэнні Віленскай археалагічнай камісіі, якая дзейнічала пры Віленскім музеі старажытнасцяў, абмяркоўвалася пытанне падачы цару адраса, дык, відавочна, не было яшчэ гаворкі пра тэксты на “народных” мовах. Не зусім зразумела, хто з’явіўся ініцыятарам гэтага “праекта” ўвогуле. А ім мог быць як нехта з шаснаццаці сапраўдных сяброў камісіі [напрыклад, яе старшыня Яўстах Тышкевіч (1814–1873), які выношваў ідэю аднаўлення Віленскага ўніверсітэта], так і віленскі генерал-губернатар Уладзімір Назімаў (1802–1874). І хутчэй апошні: дастаткова згадаць, што менавіта ён у 1857 г. ініцыяваў паданне адраса шляхты Віленскай, Гродзенскай і Ковенскай губерняў з просьбаю адмяніць прыгоннае права пры ўмове захавання памешчыцкай зямельнай уласнасці.

Да 2 жніўня 1858 г. рукапіс будучае “Памятнае кнігі” быў падрыхтаваны. “Коллежскі асэссор” Адам Кіркор (1818–1886) у гэты дзень падаў¹ яго цэнзару Паўлу Кукальніку (1795–1884), які ўжо 4 жніўня даў дазвол на друк. Кніга *Въ память пребывания Государя Императора Александра II въ Вильню, 6 и 7 Сентября 1858 г. Издание Виленской археологической комиссии // Na pamiątkę pobytu Najjaśniejszego Cesarza Jego Mości Alexandra II w Wilnie 6 i 7 Września 1858. Wydanie Komisii archeologicznej wileńskiej* складалася з тэкстаў чатырох аўтараў, сапраўдных сяброў Віленскай археалагічнай камісіі: Антона Эдварда Адынца (верш *Przyjdź królestwo Boże!*), Ігнацы Ходзькі (эсэ *Dzień 6 i 7 Września w Wilnie 1858*), А. Кіркора (артыкул *Историко-статистические очерки города Вильно*) і Мікалая Маліноўскага (артыкул *La Lithuanie depuis l'avènement au trône de Sa Majesté l'Empereur Alexandre II*).

Толькі пасля выхаду кнігі з друку, узнікла, відавочна, ідэя далучыць да адраса прывітальныя тэксты ад імя сялянскае грамады і на мовах вясковага насельніцтва губерняў, якімі кіраваў У. Назімаў. Ініцыятыва зноў жа магла паходзіць ад генерал-губернатара, які быў надзвычай актыўны ў працы па “сялянскім пытанні”, ці, перадусім, толькі з яго нага дазволу. Верш Мікалоюса Акялайціса (1829–1887) *Jo Milestaj Szwiesiausiam Ciesoriuj Alexandruj II, wieszpacziuj wisos rosijos, lanku karaluj, pinu ir lietuwos žemes didžiamjam kunugajkszcziuj, tejpāt wałdonuj daugiaus kitun žemiu, o musu Garbingiausim Ponuj // Ego Импера-*

¹ Пазней А. Кіркор пярэчыў, што з’яўляўся выдаўцом альбома: “wydawcą miał być A. H. Kirkor, czemu zresztą on sam zaprzeczył” (паводле: K. E. Streicher, *Bibliografia polska. Cz. 1: Stulecie XIX*, Warszawa 1977, t. II, s. 85).

торскому Величеству Александру II, самодержцу всероссийскому, царю польскому, великому князю литовскому и финландскому и многих иных странъ обладателю, нашему Всемиластивѣйшему Государю¹ быў напісаны 17/29 жніўня 1858 г., а 5 верасня П. Кукальнік даў дазвол на друк. Відавочна, што і беларускі тэкст В. Каратынскага з’явіўся прыкладна ў гэты час, бо подпіс віленскага цэнзара таксама датуецца 5 вераснем 1858 г.

Сам В. Каратынскі наступным чынам падаў гісторыю напісання твора: “Дзякуючы яго (І. Ходзькі. – М. Х.) артыкулу ў кніжцы ў памяць бытнасці імп. Аляксандра ў Вільні я спатыкнуўся і напісаў надрукаванае тамсама *antidutum*, за якое быў адхвастаны як апошні адступнік”². Гэта трэба разумець так: прачытаўшы эсэ І. Ходзькі *Dzień 6 i 7 Września w Wilnie 1858* і, вельмі верагодна, атрымаўшы заданне прывітаць цара ад імя беларускіх сялян, В. Каратынскі ў якасці “творчага стымулу” выкарыстаў думкі аўтара славурых *Літоўскіх малюнкаў* пра дачыненні земляўласнікаў і сялянаў “на Літве”: “Літва, край, моцна прывязаны да сваіх традыцый, край, жыхары якога – кожны пад сваёй роднаю страхою, ля хатняга агменю – рады працягваць і як найдаражэйшую спадчыну пакінуць нашчадкам Хрысціянскія Цноты і Звычаі прадзедаў; кожны ў гэтых самых звычаях і цнотах знайшоў сардэчную пабудку сведчання дабра тым, з якімі яго ад вякоў лучыць хутчэй патрыярхальная, маўляў, бацькоўская апека над дзяццмі, чым панская ўлада над падданымі. І таму Літоўская шляхта, дзеля вялікіх ідэй і намераў Найміласцівейшага Імператара, са спісу сваіх правоў і ўласнасці, уласнасць чалавека над чалавекам першая скрэсліла: яднаючы гэтым чынам Найвышэйшае задавальненне і давер Манарха, у выніку чаго ЁН самой шляхце, дзеля новых кантактаў і дачыненняў краёвага грамадства меў ласку даручыць разгляд і прыгатаванне новых законаў”³.

Добра арыентуючыся ў грамадска-палітычным жыцці свайго краю, В. Каратынскі ведаў, што І. Ходзька быў адным з тых, хто катэгарычна прэрэчыў спробам “вызвалення сялян”: “Калі з даручэння ваеннага губернатара з’ехаліся ў Вільню ўсе маршалкі паветаў, каб адрэдагаваць петыцыю імператару пра дазвол урэгулявання сваіх дачыненняў з сялянамі, <...> адбылося колькі бессэнсоўных пасяджэнняў і нарэшце большасць згадзілася на нейкую петыцыю, што выяўляла ў агульных рысах жаданне палепшыць быт сялянаў. Знайшліся два ўпартыя апаненты ўсялякіх пераменаў сучаснага стану рэчаў, даводзячы, што ўся-

¹ Надрукаваны ананімна: „Wargdienis isz Lietuwos wardan sawo broliu // Литовскій крестьянинъ, отъ имени своихъ братьевъ”.

² В. К а р а т ы н с к і, *Ліст да Уладзіслава Сыракомлі* [у:] В. Каратынскі, *Творы*, выд. 2-е, дап., Мінск 1994, с. 363.

³ *Въ память пребывания Государя Императора Александра II въ Вильнь, 6 и 7 Сентября 1858 г. Издание Виленской археологической комиссії // Na pamiątkę pobytu Najjaśniejszego Cesarza Jego Mości Alexandra II w Wilnie 6 i 7 Września 1858. Wydanie Komisii archeologicznój wileńskiej*, Вильно 1858, с. 10.

лякая мадыфікацыя ў сённяшніх умовах дачыненняў пана да селяніна пагражае заняпамдам земляробства, эпідэмічным гультайствам сялянаў, канфліктамі паміж імі і ўладальнікамі. Гэтымі апанентамі былі: віленскі губерньскі маршалак Дамейка і славуцы сваімі творамі грамадзянін Ігнацы Ходзька. Не падпісалі яны агульнай петыцыі, але кожны асобна далучыў да яе ў форме тлумачэння свой пратэст. Вестка пра тое, што нібы ўсё кола маршалкаў не захацела зусім нічога зрабіць для сялянаў, хутка распаўсюдзілася і абурыла ўсіх. Пачцівы літоўскі пясняр *Dębogoda*¹ пад уражаннем напісаў цудоўны вершык, які віленцы зычліва прынялі”².

Тлумачэнне В. Каратынскага знаходзіць пэўнае пацвярджэнне і ў прывітальным тэксце І. Ходзькі, і ў ягонай дзейнасці ў “сялянскім камітэце”: беларускага паэта магла абурыць крывадушная пастава славутага пісьменніка. Праўда, супрацьддзе (“antidutum”) у вершы выяўляецца даволі апасродкавана, хіба, праз спадзяванне, што з дапамогаю імператара “братамъ стәне панъ”. А вось залішне нізкі паклон “Гаспадару кра́я” выразна заўважаецца ў духу і літары верша. Зрэшты, эйфарыя ад чаканых пераменаў перахварэлі ці не ўсе тагачасныя ліцвіны. Хіба толькі У. Сыракомля здолеў ухіліцца ад “гонару” праспяваць у хоры віленскай інтэлігенцыі, а, дачуўшыся, пэўна, пра першыя праявы патрыятычнага гневу эміграцыі, годна стаў на абарону сваіх калегаў, свайго асяроддзя, заявіўшы, што “Głupi kto wierzy, // Że oni szczerzy – // «Sachar-Maroz!»”³.

Папулярнага на Бацькаўшчыне верша У. Сыракомлі, пэўна, не ведаў Валяр’ян Тамашэвіч (1819–1861), які далучыўся да тых, хто бязлітасна асуджаў “адступніцтва” былых сяброў і знаёмых.

У сувязі з тым, што дадатак да кнігі *Въ память пребывания...* быў усё ж асобным выданнем і, відаць, не заўсёды далучаўся да яе, ды, магчыма, друкаваўся меншым накладам⁴, не ўсе эміграцыйныя крытыкі⁵ ведалі

¹ Маецца на ўвазе Уладзіслаў Сыракомля і ягоны верш *Sachar maroz*.

² [W. T o m a s z e w i c z], *Album Wileńskie*, „Przegląd rzeczy polskich” 1860, nr 3, s. 5–6.

³ W. S y r o k o m l a, *Poezje wybrane*, Kraków 2003, s. 26.

⁴ У бібліяграфіі К. Эстрайхера сцвярджаецца, што кніга *Въ память пребывания...* выйшла накладам у 100 асобнікаў. Але на асобніку Нацыянальнай бібліятэкі ў Варшаве маецца прыклееная картка наступнага зместу: “Do księgozbioru Józefa Ignacego Kraszewskiego niniejsze dzieło złożone Cesarzowi Alexandrowi II w muzeum Wileńskim 6° września 1858 roku, odbite w **150 exet**. (вылучэнне нашае. – М. Х.), z polecenia Tow. archeol. składa *AHKirkor*”. Думаецца, выдавец альбома дакладна ведаў колькасць надрукаваных кніжак.

⁵ Напрыклад, Карнэль Уейскі ў артыкуле *Listy z pod Lwowa: O Albumie wileńskim* (“Dziennik Literacki” 1860, nr 34, 27 kwietnia) пісаў: “Я не ведаю, адкуль рэдакцыя “Dziennika Literackiego” атрымала вестку, што ў Альбоме віленскім змешчаныя творы, апрача чатырох ужо названых, яшчэ Вінцэнта Каратынскага і нейкага з неўяўненым прозвішчам жмудзінскага вершаскладальніка. «Dziennik Paryski», паінфармаваны, здаецца, як найлепей, працытаваў чатыры, што ішлі адзін за адным, артыкулы кнігі чатырох, пастаўленых намі пад ганебны слуп, аўтараў, не згадваючы аніякага Вінцэнта Каратынскага і аніякага вершаскладальніка са

пра ўдзел М. Акялайціса і В. Каратынскага ў такім ганебным, на іх погляд, “праекце”, а таму толькі В. Тамашэвіч падрабязна прааналізаваў творы “народных паэтаў”¹. Ягоны артыкул *Album Wileńskie* дастаткова часта² згадваўся ў працах беларускіх літаратуразнаўцаў. Звычайна, цалкам пагаджаючыся з крытыкай на адрас А.Э. Адынца, І. Ходзькі і М. Малеіўскага, бо “яны якраз і былі аўтарамі твораў з празмернымі ўсхваленнямі цара”, гісторыкі літаратуры сцвярджалі, што В. Каратынскі і М. Акялайціс “напісалі па сутнасці ад імя сваіх прыгнечаных народаў далёка не панегірычныя «вітанні» аўгусцейшаму манарху, прычым на афіцыйна непрызнаных мовах – беларускай і літоўскай. Цікава, што вершы Каратынскага і Акялайціса былі надрукаваныя на асобна ўкладзеных лістах. Верагодна, альбом задумваўся без гэтых твораў, таму яны і ўвайшлі ў яго як дадатак. Відаць, гэта вынік ваганняў Каратынскага і Акялайціса, якія спачатку ў чымсьці не падзялялі спадзяванняў выдаўцоў альбома на грамадскія рэформы новага цара”³. Сцвярджалася гэта, відаць, адно на падставе сумненняў У. Сыракомлі ў шчырасці “пісьменнікаў”. Бо самі тэксты В. Каратынскага і М. Акялайціса выяўляюць якраз і празмерныя ўсхваленні цара, і “панегірычныя «вітанні» аўгусцейшаму манарху”. Ды і сам В. Каратынскі шчыра прызнаваўся, што ён “спаткнуўся”. А таму надзвычай цікава падаецца характарыстыка твора і асобы беларускага паэта, якую даў у сваім артыкуле В. Тамашэвіч:

“Як дадатак да разгледжанай кніжкі надрукаваная была і таксама пададзеная цару брашура на адзінаццаці старонках такога ж няправільнага фармату⁴, што змяшчала два, нібы народныя, паэтычныя творы: адзін, меншы, па-жмудску з расейскім перакладам побач... <...>

Жмудзі. Хто кідае такое страшнае абвінавачванне, павінен быць больш асцярожным. Патрабую ад рэдакцыі “Dziennika Lit.”, каб назвала крыніцу, адкуль узяла вестку пра гэтыя дзве асобы”. У гэтым жа нумары газеты рэдакцыя ў раздзеле “Przewodnik” (частка: *Dodatek do Albuma Wileńskiego*) змясціла некалькі фрагментаў з артыкула В. Тамашэвіча ў „Przeglądzie rzeczy polskich”.

¹ Артыкул *Album Wileńskie* змешчаны ананімна ў „Przeglądzie rzeczy polskich” як карэспандэнцыя ад 15 жніўня 1859 г. з Беластоку. У якасці эпиграфа выкарыстоўваюцца радкі Гамера ў перакладзе на французскую мову: “Quand un homme tombé dans l’esclavage, // Jupiter lui enleve la moitié de son ame” (“Калі чалавек трапіў у рабства // Юпітар забірае палову ягонае душы”) з кнігі філосафа П’ера Леру (1797–1871) *Quelques pages de Vérités* (Асобныя старонкі праўды), што выйшла ў Парыжы ў 1859 г.

² Упершыню падрабязна ахарактарызаваў яго І. Запрудскі. Гл. артыкул: “Віленскі альбом” і верш В. Каратынскага *УСТАВАЙМА, БРАТЦЫ... ў ацэнках эміграцыйнага друку* [у:] *Вінцэсь Каратынскі ў беларуска-славянскім літаратурным узаемадзеянні: Матэрыялы Рэспубліканскай навуковай канферэнцыі* (Мінск, 29 верасня 2006 г.), Мінск 2006, с. 64–71.

³ У. Мархель, *Творчасць Уладзіслава Сыракомлі*, 2-е выд., дап. і перапрац., Мінск 2005, с. 58–59.

⁴ Фармат абодвух выданняў – *in quarto*: аркуш паперы, які дае чатыры карты ці восем старонак кнігі.

Наступны, значна большы, напісаны на беларускім дыялекце верш друкуецца на адной старонцы літарамі польскімі, а на другой – расейскімі, а тытул мае наступны: *Najjaśniejzamu Jaho Miłosci Haspadaru Imperatoru Aleksandru Mikołajewiczu, piesnia z pokłonom Ad Litewsko-Rosinskoj Mużyckoi Hramady spisav Vincéjs Korotyński*. З эпіграфам са Святога пісьма. Тут ужо аўтар Тамілы выступае пад сваім прозвішчам. Трэба здзіўляцца ягонай грамадзянскай адвазе; вельмі шкада, што не ведаем прозвішча жмудскага песняра, хоць падазрэнне можа падаць на аднаго з тых трох, хто ў Вільні піша літаратурныя творы на гэтай мове. У скарачэнні падаём, пра што спявае п. Каратынскі ад імя беларускай сялянскай грамады, а дзеля ўзору ягонае спаддэлеае музы працытуем пачатковую страфу:

Vstavajmo, bratcy, da dzieła, da dzieła!
Z pównaczy piéwień załopav kryłom.
Nieże, kab żyvo rabota pospieła,
Vysłać haściniac žovciańkim piaskóm.

Змест працягу наступны. “Грамадка з ахвотаю, сардэчна начапляе на сябе торбы з пяском (дзеля таго, каб высыпаць дарогу), бо збліжаюцца дарагія госці; едзе вялікі пан шырокіх земляў, о верная служба! За ім цягнецца доўгая стужка *дабра і шчасця*. Калі Пан Бог хадзіў па зямлі, то кожны слаў яму пад ногі світы і зялёныя ружачкі, а што мы сёння падсцелем свайму дабрачынцу? О, узідзі сонейка! і скажы, што рабіць. Дзе яго прымем? Чорная нашая хата, а залатых тканінаў не даў нам Бог: наймілейшая нам маці-зямля, а залаты пясок на яйкі (па *jaja zbił się*) збіўся. Цябе на плячах, зямля дарагая, нясу вялікаму госцю пад ногі, але раса змочвае пясок, о выйдзі сонейка, забяры расу”. І тут паказваецца, разліваецца заранак, міргаюць зоркі, размаўляюць з грамадою, і шчасце, бо “братам стане пан”; але імгла лягла на палі, о сонейка, разгані імглу! І сонца загадвае засвяціцца дню, высушыць расу, а птушкам дапамагаць спяваць; тут ідзе параўнанне: “І наша сонца да нас прыязджае, *дабро і шчасце* ён рассейвае; будзь здаровы, вялікі гаспадар краю, будзь здаровае, сонейка, паклон табе, паклон”.

Яшчэ раз паўтараем: якім правам пан Каратынскі становіцца вястуном нейкае нібы ўдзячнасці беларускага люду за неатрыманыя ад цара ласкі? Ці ж таму, што сам паходзіць з люду? Ці ж замена сярмягі на тужурак¹ магла гэтак прынізіць і адначасна асмеліць паэта, які шмат абяцаў? Ці ж ад пачцівага ўзору працаў аўтара *Margiera*² выйшла такая прафанацыя паэзіі? гэта так хутка арыентуецца ў сітуацыі талент?.. Заўважалі мы колісь у *Таміле* вялікае майстэрства і нейкую бяхарактарнасць, нейкае недаравальнае няведанне, дзе знаходзіцца крыніца зла. У пакутніцкім жыцці Тамілы ніхто не віноўны: ні пан, ні ўрад, ні нешчаслівы селянін; нейкі фаталізм, нейкая святая неабходнасць хоча

¹ Тужурак – доўгі мужчынскі сурдут (ад франц. tout jour ‘кожны дзень’).

² У. Сыракомлі.

нічым незаслужанага няшчасця. Такую вось апатычнасць у намерах трэба сустракаць у творы народнага паэта? Але ніхто не спадзяваўся ў аўтары *Чым хата багата, тым рада*, у перакладчыку Беранжэ заўважыць бяздарнага аўтара песні з паклонам, карэспандэнта, што ў “*Gazecie Warszawskiej*” апраўдвае славы гімн Адынца¹, клічучы на пасвядчэнне святыя душы Міцкевіча і Клаўдыі Патоцкай!... Вядома п. Каратынскаму, што гэтак званае *сялянскае пытанне* – прычына ўсіх гэтых выяўленняў павагі і ўдзячнасці – пра якое гаворыцца ў царскім рэскрыпце, у пастановах Камітэтаў, у *праектах пра паляпшэнне быту сялян*, зусім не мае на мэце паляпшэнне іхняга лёсу, г. зн. змены іхніх правоў як людзей; гэтыя праекты абмяжоўваліся толькі як найдаражэйшым ачыншаваннем. Стан сялянаў аніяк не змяніўся. Яны – як і былі ад падзелаў краю – самыя нешчаслівыя парыі сённяшніх еўрапейскіх народаў. Як амерыканскія негры і неагільдаваныя ў нас жыды. Прыгнечаныя, як аніякая іншая сёння каста, з пастаяннаю не на сябе працаю, без амаль усялякай уласнасці, з вялікімі падаткамі, з дзікунскаю рэкрутчынаю на палову жыцця ў царскае войска, куды злачынцаў у якасці кары адсылаюць, яны не маюць аніякіх правоў, якія забяспечвалі б ім асабістую чалавечую годнасць; бо кожны вышэйшы ўладаю, маёнткам ці нараджэннем можа іх балесна зневажаць, збіць нават без адказнасці. Словы *хлоп* і *хам* лаянкавымі сталі; анідзе не можа трапіць селянін, не кажу пра забавы, але нават у багатыя касцёлы і суд; дамагацца там селяніну справядлівасці ані вусна, а тым больш на пісьме немагчыма. За ўсялякія скаргі да найвышэйшае ўлады на злоўжыванні ніжэйшых чыноўнікаў ці паноў караюць сялян як за злачынствы. Ці ж стан літоўскіх падданных зазнаў хоць найдрабнейшае палёгкі за час панавання Аляксандра II? Ці далі ім хоць крыху грамадзянскіх правоў? З якой жа шатанскаю сумленнасцю можна ад імя гэтага беднага людзю ганараваць цара за дабрадзеіствы? Калі ў выніку мадыфікацыі дачыненняў з панамі іхні матэрыяльны быт трошкі палепшыцца, то яны, аднак, застануцца ранейшымі парывамі сярод класаў ці расаў нашага грамадства. Не хапае слоў, каб выказаць балеснае абурэнне, якое ў нас выклікала адступніцтва п. Каратынскага; колісь мы марылі бачыць у ім будучага трыбуна людзю, бо, паходзячы з яго, ён ведае ўсе ягоныя патрэбы, а адначасна і крыўды, атрымаўшы ж адукацыю не на подлай руціне ўрадавае школы, а на ўзорных польскіх пісьменніках, хуткім крокам прайшоў пачатковыя ступені разумовага развіцця і, збратаўшыся з патрыятычнаю літаратураю, здаецца, быў добрым палякам... Якое ж узнёслае паняцце пра значэнне польскае песні выказаў ён у вершы на імяніны Сыракомлі! Не можам стрымацца, каб не працытаваць адну страфу, дзе гэтак кажа, чым з’яўляецца песня для Айчыны:

Czy wam nieznaną tą postacią senna,
W ciężkim letargu dawno złożona?

¹ На жаль, выявіць дадзеную карэспандэнцыю В. Каратынскага ў “*Gazecie Warszawskiej*” пакуль не ўдалося.

Sama dla siebie dziś bezimienna,
 Żyje oddechem mojego łona.
 Ja jej ochraniam duch nieskalany,
 Grzeję jej dłonie by nieskostniały;
 Ja balsam życia. Kto mój wybrany
 Do wieńca cierpień i wieńca chwały?

Ці ж павінна беларуская песня мець ужо іншае прызначэнне, чым песня польская?.. Відаць, прадчуваў гэта паэта, калі кажа далей:

Widzę jednego mogiłę dużą,
 Drugi sierota jeszcze w oddali...
 A inni Bogu niezbożnie służą,
 W nędznych ulikach myśl zakopali!...¹

Страшэннае адшчапенства! Зухаватае, нікчэмнае адступніцтва ад сябе і шляхетных пачуццяў!.. З пагардлівым маўчаннем глядзелі б мы на аднаасобную, выключную, што не мае згубных наступстваў для грамады, подласць, але калі адступніцтва пайшло ажно ад шасцёх прадстаўнікоў польскай інтэлігенцыі на Літве, калі ажно трое паэтаў (а адзін колісь былы прыяцель вялікага Адама), пісьменнік, гісторык і археолаг выступаюць ад імя перакананняў усяе правінцыі, ад імя не-свядомага людю, мы рады былі б увесць енк нашае прыгнечанае Айчыны перамяніць у такое моцнае пракляцце, каб задушыць, як атрутную гадзіну, тых самазванцаў і адшчапенцаў!..”².

Верш В. Каратынскага даследчыкі літаратуры згадвалі яшчэ ў XIX стагоддзі: Аляксандар Пыпін, хоць і не бачыў віленскіх выданняў (сцвярджаў, што паэт змясціў свой твор у *Альбоме*: “отъ имени народа на бѣлорусскомъ языкѣ”³), але, карыстаючыся эміграцыйнымі выданнямі 1860-х гг., залічыў беларускага паэта да ліку “пакараных” Юльянам Клячкам і К. Уейскім. А вось Я. Карскі ў другім і трэцім тамах *Бѣлоруссовъ* апісаў, а пасля падаў “это рѣдкое стихотвореніе <...> полностью съ сохраненіемъ даже тогдашней орфографіи”⁴.

Асобнікаў дадатку да *Альбома* захавалася няшмат: восем з іх у Літве [Літоўская нацыянальная бібліятэка імя Мартынаса Мажвідаса = Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (Dt44845,

¹ В. Тамашэвіч цытуе верш В. Каратынскага *Pieśń wdowa*. Твор друкаваўся ў часопісе „TeKa Wileńska” (1858, nr 4, s. 7–8). Аднак аўтар артыкула карыстаецца не яго часопіснай рэдакцыяй, а нейкай іншай ці ўзнаўляе тэкст па памяці. На нашу думку, тытул верша па-беларуску трэба падаваць як *Песня-ўдава*, а не *Песня ўдавы*, як гэта гучыць у перакладзе Пятра Бітэля. Гл.: В. Каратынскі, *Творы*, выд. 2-е, дап., Мінск 1994, с. 103–104.

² [W. Tomaszewicz], *Album Wileńskie*, „Przegląd rzeczy polskich” 1860, nr 3, s. 30, 31–34.

³ А. Пыпін, *Исторія русской этнографіи*, т. 4: *Бѣлоруссия и Сибирь*, С.–Петербургъ 1892, с. 64.

⁴ Е. Карскі, *Белорусы*, в 3 т., т. III, кн. 2: *Очерки словесности белорусского племени*, Минск 2007, с. 298. Гл. таксама: ён жа, *Бѣлоруссы*, т. II: *Языкъ бѣлорускаго племени*, кн. 3: *Очерки синтаксиса бѣлорускаго нарѣчія: Дополненія и поправки*, С.–Петербургъ 1912, с. 319–321.

A14/858), Літоўская акадэмія навук = Lietuvos Mokslų Akademijos (LK-19/937), Бібліятэка Віленскага ўніверсітэта = Vilniaus universiteto biblioteka (LR533, LR2288), Бібліятэка інстытута літоўскае літаратуры і фальклору = Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto biblioteka (1738, разам з *Въ память пребыванія...*, 7380 – дэфектны), Nacionalinio publikuotų dokumentų archyvinio fondo = Нацыянальны архіўны фонд апублікаваных дакументаў (E 35027/1858)]¹, а тры ў іншых бібліятэках [Ягелонская бібліятэка = Biblioteka Jagiellońska (9353/III, дар Круповіча), Расейская нацыянальная бібліятэка = Российская национальная библиотека (Литов.4-603), Славянскі фонд Бібліятэкі Расейскай акадэміі навук = Славянский фонд Библиотеки Российской академии наук (XXIV/в 519) і Брытанская бібліятэка = British Library (1572/252)].

Асаблівую цікавасць уяўляе рукапіс Віленскага альбому, які захоўваецца ў Бібліятэцы Акадэміі навук Літвы імя Урублеўскіх = Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka. У ім – аўтографы А. Кіркора, М. Маліноўскага, І. Ходзькі, А.Э. Адынца, М. Ацялайціса і В. Каратынскага. Паходзіць ён, хутчэй за ўсё, з архіву друкарні Завадскіх, мае пазнакі цэнзара П. Кукальніка. Што датычыць тэксту В. Каратынскага, то рукапіс адрозніваецца ад друкаванае версіі, па-першае, наяўнасцю спасылкі-тлумачэння вымаўлення беларускіх гукаў [ў] (у паэта ён палучаны з гукам [в]) і [г]², па-другое, – рэкамендацыі як друкаваць словы, падкрэсленыя ці адной, ці то дзвюма рыскамі, па-трэцяе, у рукапісе адсутнічае эпіграф³.

Звернем увагу, што верш В. Каратынскага напісаны васьмірадкавымі строфамі, прычым сем радкоў вытрыманыя як 11-складовік з цэзураю пасля пятага складу, а апошні радок страфы – рэфрэн – як 12-складовік з цэзураю пасля сёмага складу⁴.

Далібог-то, Арцём...

Гісторыя напісання дадзенага верша В. Каратынскага даследавана лепш, чым папярэдняя, бо рукапісны *Альбом* А. Вярэгі-Дарэўскага, дзе

¹ Гл.: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka [online]: <http://nbd.biblis.lt/simpleSearch.do?pageSize=1&order=true&BI001=C1R0000049360> [доступ: 27.01.2018].

² “В, в, всегда без исключения произносится как латинское *ц* в словах *August, Europa*; это – русское *у*, но короткое как согласная. Г произносится всегда как латинское *h*”. У версіі лацінкай: “*V, v, wymawia się wszędzie bez wyjątku jak c w wyrazach August, Europa*, t. j. ma brzmienie *ц* krótkiego jak spółgłoska. *Ų, ę* z kreskami zachowują brzmienie *о, е*; kreska oznacza tylko, że na nie pada akcent”.

³ “Не бойся, малое стадо... Не пять ли птицъ цѣнитъся пѣнязема двѣма? и ни едина отъ нихъ нѣсть забвѣна предъ Богомъ... Не убойтеся ўбо: мнозѣхъ птицъ ѹнши естѣ вы” (Ев. св. Луки, гл. 12, зач. 6, 7 и 32). Ці не азначае гэта, што існаваў яшчэ адзін рукапіс, паводле якога і быў ажыццёўлены набор тэкста В. Каратынскага?

⁴ Больш падрабязна пра гэта гл.: Ю. Пацюпа, *Феномен беларускага 11-складовіка: Тэарэтычны, параўнальна-гістарычны і прапедэўтычны аналіз*, “Acta Albaruthenica” 2017, nr 17, s. 119–158.

ён быў змешчаны, ужо больш за сто гадоў вядомы даследчыкам. Альбом разам з часткаю “віцебскага” архіва А. Вярыгі-Дарэўскага трапіў у зборы Віленскага таварыства сяброў навукі пасля 1906 г., дзе быў выяўлены Браніславам Тарашкевічам. На падставе Альбома Б. Тарашкевіч падрыхтаваў і прачытаў у Пецярбургскім студэнцкім навукова-літаратурным гуртку рэферат *Album Artemiusza Weryhy-Darewskiego* (1912), а таксама апублікаваў у “Нашай ніве” (1912, № 45) верш Ялігі Пранціша Вуля. Копію Альбома (зробленую, відавочна, Б. Тарашкевічам) выкарыстаў Я. Карскі ў сваім даследаванні *Белорусы*, падаючы 24 радкі з твора В. Каратынскага¹. У сваю чаргу, паводле працы Я. Карскага М. Гарэцкі спачатку ахарактарызаваў верш В. Каратынскага ў першым выданні *Гісторыі...*², а пасля ў *Хрыстаматыі...* перадрукаваў 15 радкоў пад тытулам *У Альбом А. Дарэўскаму-Вярызе*³. У сярэдзіне 1960-х гг. Генадзь Кісялёў паўторна выявіў у Дзяржаўным гістарычным архіве Літвы арыгінал Альбома⁴, што дало магчымасць Вячаславу Рагойшу ўпершыню цалкам, але ў адаптаваным выглядзе надрукаваць верш В. Каратынскага ў 1971 г. у раздзеле, прысвечаным творчасці А. Вярыгі-Дарэўскага (відавочна, каб не “раскідваць” матэрыялы Альбома і не “ствараць” шэраг паэтаў, “вядомых адным вершам” [І. Запрудскі]).

Паводле дадзенай публікацыі перадрукоўваўся верш *Daliboh-to, Arcim...* у выданнях твораў⁵ і хрэстаматыях савецкага і паслясавецкага часу.

Альбом А. Вярыгі-Дарэўскага – гэта ўнікальная з’ява ў гісторыі беларускай літаратуры і культуры. Семдзесят чатыры асобы – сябры, знаёмыя і сваякі Беларускага Дудара з Віцебшчыны – пакінулі свае запісы – вершаваныя, пражанічныя, музычныя і графічныя ў адмысловай кнізе-альбоме. Першы “ляпнуў верш” 21 кастрычніка 1858 г. Уладзіслаў Сыракомля, пакліканы зрабіць “dobry początek” “w xiążce <...> pamiątek”. Характэрна, што В. Каратынскі быў адным з першых (пасля У. Сыракомлі, А. Э. Адынца і, магчыма, Рамуальда Саковіча ды братоў Рэніераў – Аніцэта і Юлія), каго прасіў А. Вярыга-Дарэўскі запісаць верш. Бо В. Ка-

¹ Я. Карскі, *Беларускія творы Вінцэся Каратынскага*, “Беларусь” 1920, 6 студз. гл. таксама: Е. Карскі, *Белорусы в 3 т.*, т. 3, кн. 2: *Очерки словестности белорусского племени*, Мінск 2007, с. 298–300.

² М. Гарэцкі, *Гісторыя беларускае літаратуры*, Вільня 1920, с. 92–93.

³ М. Гарэцкі, *Хрыстаматыя беларускае літаратуры. XI век – 1905 год*, Вільня 1922, с. 172.

⁴ Г. Кісялёў, *Каля вытокаў...* [у:] *Дзень паэзіі*, Мінск 1965, с. 33–43. Гл. таксама: Г. Кісялёў, *Ад Чачота да Багушэвіча: Праблемы крыніцазнаўства і атрыбуцыі беларускай літаратуры XIX ст.*, 2-выд., Мінск 2003, с. 51–56.

⁵ Праўда, У. Мархель сцвярджаў, што ў выданнях *Твораў В. Каратынскага* (1981, 1994) верш “друкуецца паводле зб. гісторыка-літаратурных матэрыялаў *Пачынальнікі* (Мінск 1977)”, аднак няцяжка пераканацца, што за выключэннем двух папраўленых паводле *Пачынальнікаў* слоў тэксты твора не адрозніваюцца. У той жа час звяртаем увагу, што верш у *Пачынальніках* пададзены ў адпаведнасці з арыгіналам, але транслітэраваны з лацінкі на грамадзянскі шрыфт. Усе іншыя выданні выкарыстоўваюць адаптаваную версію твора.

ратынскі, нягледзячы на тое, што не належаў да віленскае пісьменніцкае эліты, быў ужо дастаткова вядомы сваімі творамі: на той час ён ужо выдаў дзве ўласныя кніжкі паэзіі (*Czem chata bogata, tem rada*, Wilno 1857 і *Tomito: Obrazek z życia ludu*, Wilno 1858). Яны сваёй тэматыкай і праблематыкай былі, бясспрэчна, блізкімі А. Вярыгу-Дарэўскаму. Апрача таго, літаральна паўтара месяцы таму тут, у Вільні ўбачыў свет дадатак да альбома *Въ память пребывания Государя Императара Александра II въ Вильнѣ 6 и 7 сентября 1858 г.*, дзе быў надрукаваны беларускамоўны верш. А гэта значыць, ягоны аўтар з'яўляўся другім (пасля В. Дуніна-Марцінкевіча) літаратарам у краі, беларускамоўныя творы якога выйшлі з друку. А. Вярыга-Дарэўскі, што ўжо таксама меў у партфелі шэраг тэкстаў па-беларуску, мусіў звярнуць на гэта ўвагу. У сваім вершаваным адказе-развітанні віленскім прыяцелям *Litwinam, zapisauszysmia u moj Albom, na razegnańnia* паэт з Віцебшчыны хоць і гаворыць пра зусім іншае, але называе В. Каратынскага дударом, падкрэсліваючы тым самым ягоныя здольнасці і жаданне спяваць на мове людю:

Wincuk Dudar! Praudu hetu,
Hledzia na Cia, ja paznau:
Szto Ty b usio addau świetu,
A niczoha b sam nie brau.
Budź zdaroi! Krapíš, labiedźka,
U swajej cichaj dume;
Choć życie czasam jak redźka,
Miej szto druhoje na umie¹.

Беларускія літаратуразнаўцы звычайна датуюць верш *Daliboh-to, Arcim...* днём ягонага напісання, г. зн. – 23 кастрычніка 1858 г. Змест твора нібыта і пацвярджае дадзенае меркаванне, але пэўныя сумненні выклікае наступнае: ці сапраўды паэт, атрымаўшы на кароткі час *Альбом*, змог напісаць цягам некалькіх, скажам, гадзін дастаткова вялікі (58 радкоў) і дасканалы з мастацкага ды версіфікацыйнага боку верш? Незабывайма: у гэты ж дзень А. Вярыга-Дарэўскі мусіў наведаць і Р. Саковіча, з якім правёў некалькі гадзін “у мілай вячэрняй гутарцы”², і Аніцэта ды Юлія Рэніераў. Больш верагодна, што паэт з Віцебшчыны, прыехаўшы на пачатку кастрычніка 1858 г. у Вільню (“Ja try tygodni u Was szlausia”, *Litwinam, zapisauszysmia...*) і сустрэкаючыся са знаёмымі літаратарамі, выказваў ім сваё жаданне-просьбу: занатаваць у *Альбом* на памятку які-небудзь верш. Аднак толькі на апошнім тыдні свайго побыту ў Вільні, калі ўдалося атрымаць згоду У. Сыракомлі, які жыў у пятнаццаці вёрстах ад горада, першым занатаваць свае вершаваныя радкі, пачаў актыўна ажыццяўляць задуманае: наведваць віленчукоў, каб атрымаць абяцанае.

¹ ЦНБ імя Якуба Коласа НАН Беларусі, ф. 23, воп. 1, адз. зах. 405, к. 8.

² А. В я р ы г а - Д а р э ў с к і, *Альбом* [у:] *Пачынальнікі: 3 гісторыка-літаратурных матэрыялаў XIX ст.*, 2-е выд., Мінск 2003, с. 249.

Яшчэ больш пытанняў узнікае пры аналізе правапісу твора В. Каратынскага. Паэт дзеля перадачы на пісьме беларускіх гукаў [ў] і [ѳ] выкарыстоўвае адну літару – **й**. Гэта, відавочна, азначае, што ён не адрозніваў дадзеных гукаў. Фактычна, тое самае мы назіраем і ў рукапісе верша *Нацясьнейшаму Яго Милосьци Гаспадару Императару Александру Микалаявичу. Песня зъ наклонам адъ Литовско-Русинскаи мужыцкаи грамады / Najjaśniejšamu Jaho Miłości Haspadaru Imperataru Aleksandru Mikałajaviczu. Pieśnia z pakłonom ad Litovsko-Rusinskai mužyc-kai hramady*. Праўда, там прапаноўвалася абазначаць гэтыя гукі на пісьме літараю **v**¹. Г. зн. В. Каратынскі цягам двух месяцаў змяніў свой погляд на тое, як вырашаць праблему адметнага беларускага гуку (гукаў).

У вершы *Daliboh-to, Arcim...* літара **й** ужыта сямнаццаць разоў дзеля перадачы гуку [ў] (*pryptyŭ, kroŭ, Roŭno, pastaŭ, Zabłudziŭ, daŭ* і інш.) і пятнаццаць – гуку [ѳ] (*sŭaim, Tŭaja, Czataŭiek, ŭioscy, Nadźŭinski, źŭinić* і інш.). Прычым, гук [ѳ] перадаецца толькі літарай **й**.

В. Каратынскі быў першы, хто запісаў беларускамоўны твор у *Альбом А. Вярыгі-Дарэўскага*. Некаторыя іншыя аўтары беларускамоўных тэкстаў у *Альбоме* – Мамерт Рэніер і Эдвард Г..... з Вільні, Мікалай Караткевіч з Мінску і Якуб Т–кі з Магілёва – дзеля абазначэння гука [ў] карысталіся літарай **u**. (Гук [ѳ] яны перадавалі літарай **w**). У той час як В. Дунін-Марцінкевіч ужываў дзеля гэтага літару **u** (а дзеля адлюстравання націскага [y] – **ū**); Я. П. Вуль – **ū**; А. Рыпінскі – **ū** (а дзеля адлюстравання націскага [y] – **ū**).

Перадачу гука [ѳ] літараю **й** нам выпала бачыць двойчы: у рукапісе верша *Daliboh-to, Arcim...*, а таксама ў рукапісе верша *Dudar*, які паходзіў з варшаўскага архіва В. Каратынскага².

Туга на чужой старане

Звестак пра тое, якім чынам верш В. Каратынскага *Tuha na czużoj staranie* трапіў у “Нашу ніву”, не захавалася³. Рэдакцыя, публікуючы твор у здвоеным 49–50-м нумары газеты на 1912 г., датуе яго “10-м студзеня 1864 г.” і, апрача таго, паведамляе: “Да гэтаго верша В. Коротынскаго напісау музыку селянін з новаградзкаго павету Вінцэсь Клімовіч. Музыку В. Клімовіч пасьвячае п. Мошчынскаму «на памятку». Арыгінал верша і нотоу знаходзіцца у рэдакцыі «Н. н.»”⁴.

Да Р. Зямкевіча рукапіс трапіў, магчыма, не ў той час, калі вядомы бібліяфіл працаваў у рэдакцыі беларускай газеты⁵, а пазней, аднак да

¹ Гл.: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, F. 9-361, k. 197, 200.

² Гл. пра гэта больш падрабязна: М. Х а ў с т о в і ч, *Даследаванні і матэрыялы: Літатура Беларусі XVIII–XIX стагоддзяў*, том другі, Warszawa 2016, s. 247–251.

³ Можна, аднак, меркаваць, што паходзіў рукапіс ад людзей, звязаных з Янам (Іванам) Машчынскім, кандыдатам Пецябургскага ўніверсітэта, які быў касірам мінскай паўстанцкай арганізацыі.

⁴ В. К о р о т ы н с к і, *Туга на чужой старане*, “Наша ніва” 1912, № 49–50 (14 снеж.).

⁵ У лісце да А. Ельскага з Варшавы ад 29/14 (так у арыгінале) ліпеня 1912 г. Р. Зямкевіч паведамляе, што папрацаваўшы ў “Нашай ніве” паўгода, ён пакінуў яе.

30 ліпеня 1919 г., калі Антон Грыневіч (1877–1937) перапісаў цікавы для яго дакумент.

Доўгі час “нашаніўская” публікацыя была адзінай крыніцаю самага лепшага, як пісаў М. Гарэцкі, “з ведамых беларускіх твораў Каратынскага”¹. І толькі ў 2015 г. Вячаслаў Мартысюк выявіў у фрагментах фалькларыстычнага архіва былога Беларускага музея імя Івана Луцкевіча (сёння ў Інстытуце літоўскай літаратуры і фальклора = Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) копію рукапісу слоў В. Каратынскага і нотаў В. Клімовіча² ды апублікаваў у 2017 г. у газеце “Наша ніва”³.

Копія выканана на чатырох нотных аркушах. На першым з іх даецца тытул твора па-беларуску (*Tuha na czużoj staranie*) і ў перакладзе на польскую мову (*Tęsknota w obcej stronie*). Ніжэй называюцца аўтары (“Słowy Wincentaha Korotynskoho. Muzyka Wincentaha Klimowicza”), а пасля ідзе характэрная пазнака: “На арыгінале напісана⁴: Panu Moszczyńskiemu na pamiątkę pierwszego spotkania ofiaruje współwygnaniec chłop Nowogródzkiego powiatu Wincenty Klimowicz. 10 Grudnia 1864 r.” і акрэсліваецца паходжанне копіі: “Сьпісана з архіўных матэрыялаў п. Ромуальда Земкевіча. 30/VII 1919 г. А. Грыневіч”. На наступных старонках запісаныя ноты і словы песні; прычым, правапіс яўна не сярэдзіны XIX стагоддзя: А. Грыневіч, безумоўна, захваў значна больш асаблівасцяў арыгіналу, чым рэдактары “Нашай нівы”, бо запісаў тэкст лацінкаю, але ўсё ж сумнеўна, што В. Каратынскі выкарыстоўваў графему *ž*, што пісаў “*ŭ serdecznym*”, а не “*u serdecznym*” (так у “Нашай ніве” і ў такой форме ўжываецца слова ў вершы *Najjaśniejšamu Jahó Miłósci...*).

Копія А. Грыневіча – надзвычай важны дакумент у тэксталагіі твораў В. Каратынскага. Ён дае магчымасць больш дакладна падаваць тэкст верша *Tuha na czużoj staranie*, бо ў шэрагу публікацый укладальнікі, спасылаючыся на нейкія “апошнія знаходкі тэксталагаў”⁵, істотна перайначылі твор: у трэцяй страфе першы катрэн стаўся апошнім, а ад чацвёртай – пакінулі толькі апошнія чатырохрадкоўе⁶.

¹ М. Гарэцкі, *Гісторыя беларускае літаратуры*, выд. чацьвертае, пераробленае, Мінск 1926, с. 140.

² Вінцэсь Клімовіч (каля 1830 – каля 1880) паходзіў з казённых сялян. Працаваў арганістам і настаўнікам музыкі ў Наваградку, настаўнікам вясковае школы і валасным пісарам у м. Паланэчка. Разам з братам і сястрою ўдзельнічаў у падрыхтоўцы паўстання 1863 г. Сасланы ў Сібір; памёр у Іркуцку. Гл.: Г. Кісялёў, *Вінцэсь Клімовіч з вёскі Перасека* [у:] Г. Кісялёў, *Героі і музы: Гісторка-літаратурныя нарысы*, Мінск 1982, с. 142–150.

³ Гл.: В. Мартысюк, *Адноўленая песня часоў паўстання Каліноўскага* [online] <https://nn.by/?c=ar&i=200192> [доступ: 28.01.2018 г.].

⁴ Гэта, хутчэй за ўсё азначае, што рукапіс пачынаўся тытулам твора па-польску і дарчым надпісам В. Клімовіча.

⁵ *Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Хрэстаматыя*, склад. С. Александровіч, А. Лойка, В. Рагойша, Мінск 1971, с. 353.

⁶ Гл. таксама: *Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Хрэстаматыя*, 2-е выд., перапрац. і дап., склад. А. Лойка, В. Рагойша, Мінск 1988, с. 115; *Літаратура Беларусі: Першая палова XIX стагоддзя: Хрэстаматыя*, уклад., прадм. і камент. К. Цвірка,

Варта ўважліва прааналізаваць і дарчы надпіс В. Клімовіча. Асабліваю цікавасць выклікае дата: В. Клімовіч ахвяруе песню Яну Машчынскаму “10 Grudnia 1864 г.”. Г. зн. у той час, калі вязні ўжо былі асуджаныя (у лютым 1864 г.), вырак палявога аўдытарыяту зацверджаны М. Мураўёвым (21 чэрвеня 1864 г.) і былыя паўстанцы сасланыя “ў больш аддаленыя месцы Сібіры”. Паўгода было дастаткова, каб дабрацца да вызначанага ўладамі месца пасялення. Што датычыць Я. Машчынскага, дык ён, хоць і знаходзіўся адначасова ў мінскай турме, быў асуджаны па іншай справе, і яго ўжо 24 красавіка 1864 г.¹ выслалі ў Сібір. Магчыма, В. Клімовіч якраз і сустрэў знаёмага на высылцы (гэта пацвярджаецца і словам з прысвячэння – “współwygnaniec”, бо так можна назваць калегу, які атрымаў вырак) і нагадаў пра “першае спатканне”. І ўжо зусім іншая справа, якім чынам “падарунак” В. Клімовіча “вярнуўся” з Сібіры на Беларусь.

Выяўленыя колісь архіўныя матэрыялы дазволілі Г. Кісялёву сцвердзіць, што песня *Tuha na czużoż staranie* была папулярная сярод вязняў мінскае турмы, а адзін з іх – Стэфан Пяткевіч, паўстанец з атрада Антона Трусава – пераклаўшы верш на польскую мову, даслаў яго сваёй мінскай знаёмай².

Варта таксама задумацца, чаму ў копіі В. Клімовіча дарчы надпіс датаваны 10-м снежня 1864 г., а рэдактары “Нашай нівы” датуюць верш В. Каратынскага 10-м студзеня 1864 г.? Гэта проста тэхнічная памылка, ці ў арыгінале была яшчэ адна (пад вершам?) дата? 1864 год як год напісання верша В. Каратынскага няраз настойліва даводзіў Г. Кісялёў. Маўляў, паэт “знайшоў спосаб пераслаць сваю журботную элегію ў турму, дзе Клімовіч і паклаў гэтыя словы на музыку”³. На карысць гіпотэзы знанага гісторыка літаратуры будзе наступнае: В. Клімовіч і В. Каратынскі, выдавочна, былі ў добрых прыяцельскіх дачыненнях яшчэ з дзіцячых гадоў, а таму, даведаўшыся, што сябар арыштаваны і яго чакае высылка, пераслаў свой верш, магчыма, напісаны раней і вядомы В. Клімовічу, “ku pokrzepieniu serc” вязняў.

У. Мархель, які быў адным з першых, хто засумняваўся, што атрыбуцыя рэдактараў “Нашай нівы” верша В. Каратынскага адпавядае праўдзе, і прапанаваў сваю гіпотэзу: В. Клімовіч не мог у турме напісаць музыку⁴. Аргумент У. Мархеля палічыў непераканаўчым Г. Кісялёў, у выніку ў акадэмічнай гісторыі беларускай літаратуры чытаем наступ-

Мінск 2000, с. 463; *Заняпад і адраджэнне: Беларуская літаратура XIX стагоддзя*, Мінск 2001, с. 102–104; *Літаратура Беларусі XIX стагоддзя: Анталогія*, Мінск 2013, с. 635–636.

¹ С.Тоць, А.Семянчук, Я.Трацяк, *Высылка з Беларусі шляхцічаў-паўстанцаў 1863–1864 г.*, “Геральд Litherland” 2006, № 17, с. 112.

² Гл.: Г.Кісялёў, *Ад Чачота да Багушэвіча: Праблемы крыніцазнаўства і атрыбуцыі беларускай літаратуры XIX ст.*, 2-выд., Мінск 2003, с. 312.

³ *Ibidem*.

⁴ В.Каратынскі, *Творы*, уклад., прадм. і камент. У. Мархеля, 2-е выд., дап., Мінск 1994, с. 377.

нае: “Зварот да народных асноў, да вобразнасці беларускага меласу вывеў Каратынскага на высокі ўзровень натуральнага мастакоўскага самавыяўлення ў нацыянальных формах, найперш у творы, напісаным пад час паражэння паўстання 1863 г. і рэальнай пагрозы расстання з родным краем, калі пачуццё страты радзімы асабліва абвастралася, набыло рысы жыццёвай катастрофы”¹. Пры гэтым даследчык улічвае, што элегія В. Каратынскага “пераймае асобныя матывы” верша П.Ж. Беранжэ *Настальгія, або Сум па радзіме (La Nostalgie, ou la Maladie du pays)*, перакладзенага на польскую мову У. Сыракомлем.

Не пагаджаўся з прынятай гісторыкамі літаратуры датай узнікнення верша В. Каратынскага Уладзімір Казбярук: “Ёсць, аднак, падставы меркаваць, што ён нарадзіўся на свет значна раней”². Дзеля пацвярджэння свае думкі даследчык выкарыстоўвае ліст В. Каратынскага ад 23 лістапада 1857 г. да А. Плуга, у якім паэт прызнаецца, што вялікі ўплыў на ягоную творчасць аказаў П.Ж. Беранжэ: “Чытаючы тысячу разоў *адзінага сапраўднага вешчуна народнага духу*³, узнімаючы яго невялічкія формай, але вялікія думкай *chansons* вышэй за ўсё, што ў такім родзе было калі-небудзь напісана, цяжка мне было ўберагчыся, каб не пераняцца яго духам, а затым і спосабам выказвання думак”⁴.

У апошні час ідэю ранняга (“у канцы 1850-х”) датавання верша В. Каратынскага падтрымаў В. Мартысюк, сцвярджаючы пры тым, што беларускі аўтар “зрабіў вольны беларускамоўны «пераспеў» верша французскага паэта”⁵. Мы разумеем, што слова “пераспеў” гісторык літаратуры выкарыстоўвае, хутчэй, у метафарычным сэнсе, аднак, тым не менш, лічым патрэбным сказаць, што беларускім літаратуразнаўцам няварта перабольшваць “залежнасць” В. Каратынскага ад П.Ж. Беранжэ. Пераняўшыся, як ён сам сцвярджаў, духам і спосабам выказвання думак французскага паэта, В. Каратынскі стварыў цалкам арыгінальны твор, значна больш – наважымся так сказаць – аўтабіяграфічны, чым яго папярэднік (П.Ж. Беранжэ ўсё ж паходзіў з буржуазнай парыжскай сям’і і толькі некалькі гадоў выхоўваўся ў невялікім гарадку ў дзядулі-краўца). Параўнанне твора В. Каратынскага з вершам П.Ж. Беранжэ (і з перакладам У. Сыракомлі) дазваляе сцвердзіць: адно матыў тугі па пакінутай вёсцы лучыць гэтыя творы, хоць – трэба сказаць – дадзены

¹ У. М а р х е л ь, *Вінцэсь Каратынскі* [у:] *Гісторыя беларускай літаратуры XI–XIX стагоддзяў у двух тамах*, т. 2: *Новая літаратура: другая палова XVIII–XIX стагоддзя*, Мінск 2007, с. 290.

² *Заняпад і адраджэнне: Беларуская літаратура XIX стагоддзя*, уклад., прадм. і заўвагі У. Казберука, Мінск 2001, с. 104.

³ Вылучэнне аўтара. Відаць, гэта запазычаная з невядомай сёння крыніцы характарыстыка творчасці французскага паэта.

⁴ Цыт. па: *Заняпад і адраджэнне: Беларуская літаратура XIX стагоддзя*, уклад., прадм. і заўвагі У. Казберука, Мінск 2001, с. 104.

⁵ В. М а р т ы с ю к, *Адноўленая песня часоў паўстання Каліноўскага* [online] <https://nn.by/?c=ar&i=200192> [доступ: 28.01.2018 г.].

матыў сустрэаецца ў літаратуры з часоў антычнасці, а паэты-рамантыкі выкарыстоўвалі яго надзвычай часта.

LA NOSTALGIE OU LA MALADIE DU PAYS	NOSTALGIJA CZYLI TĘSKNOTA ZA KRAJEM
Vous m'avez dit : "À Paris, jeune pâtre, «Viens, suis-nous, cède à tes nobles penchants. «Notre or, nos soins, l'étude, le théâtre, «Tauront bientôt fait oublier les champs». Je suis venu; mais voyez mon visage. Sous tant de feux mon printemps s'est fané. Ah ! rendez-moi, rendez-moi mon village, Et la montagne où je suis né! ¹	Rzekliście: „Pasterzu! idź z nami ochocz; „W Paryżu nauki i dziwy najrzadsze, „Osypie się złoto, starania otoczą, „Zapomnisz swe niwy na świetnym teatrze”. Poszedłem... i patrzcie! ów skwar, co tu płonie, Jak świeżość wiosenną z mej twarzy wypala! Ach! wróćcie mi, wróćcie domowe ustronie, A górą powróćcie górą! ²

Успрыняцце верша В. Каратынскага як выяўленне пачуццяў аўтара, што колісь пакінуў сваю вёску (г. зн. звыклае для сябе асяроддзе), схіляе да датавання твора часам, калі ён працаваў над перакладам паэзіі П.Ж. Беранжэ, г. зн. 1857–1859 гг.³ Аднак мусім памятаць і тое, што не існуе аніякіх аргументаў, каб адпрэчыць дату (“10 студзеня 1864 г.”) “Нашае нівы”: а раптам узятая яна менавіта з арыгіналу, які сёння страчаны?

Перабольшаннем з’яўляецца і абсалютызацыя матыву страты радзімы ў вершы *Tu ha na czużoż staranie*. Перадусім, калі не глядзець на твор праз прызму лёсу арыштаваных паўстанцаў і самога паэта, які ў 1866 г. вымушаны быў выехаць у Варшаву. У сваім першасным і літаральна ўспрынятым значэнні твор В. Каратынскага ўзнімае праблему долі г. зв. выхадцаў з народа, сялянаў, якія – дзякуючы адукацыі і шчасліваму збегу акалічнасцяў – здолелі заняць вышэйшае, неўласцівае іх стану месца ў грамадстве. Іншая справа, што падзеі 1860-х гг. дадалі вершу новыя сэнсы.

Акцэнтуючы празмерную, на нашу думку, увагу на наследаванні В. Каратынскага П.Ж. Беранжэ, літаратуразнаўцы часам пішуць (у агульных рысах, праўда) пра фальклорныя вытокі дадзенага верша: “асіміляваў іх (асобныя матывы верша П.Ж. Беранжэ. – М.Х.) беларускім фальклорам”⁴. У. Мархель, відавочна, гаворыць пра паэтыку і стылістыку вуснай народнай творчасці. Аднак жа і “асобныя матывы” вясковых песень паэт таксама мог выкарыстаць. Напрыклад: “Ой тошно мнѣ // на

¹ Pierre-Jean de Béranger, *Œuvres complètes de Béranger*, H. Fournier aîné, Paris 1839, 3, pp. 55–56 [online] https://fr.wikisource.org/wiki/%C5%92uvres_compl%C3%A8tes_de_B%C3%A9ranger/La_Nostalgie [доступ: 29.01.2018].

² P. J. B e r a n g e r, *Piosnki*, Wilno 1859, s. 164.

³ Магчыма, смерць французскага паэта (ліпень 1857 г.) спрычынілася да ўзнiкнення ідэі перакласці і выдаць томiк ягонае паэзіі.

⁴ У. М а р х е л ь, *Вінцэсь Каратынскі* [у:] *Гісторыя беларускай літаратуры XI–XIX стагоддзяў у двух тамах*, т. 2: *Новая літаратура: другая палова XVIII–XIX стагоддзё*, Мінск 2007, с. 291.

чужой сторонѣ”, “Чужая сторона // Тугою брана, // Слёзками засѣвана”¹.

Нельга выключыць таксама, што В. Каратынскі ведаў папулярны расейскі раманс Юрыя Нелядзінскага-Мялецкага (1751–1828) *Ох! Тошно мне...* (“Ох! тошно мне // На чужой стороне... // Всё постыло, // Всё уныло: // Друга милого нет”), які быў напісаны на аснове, заўважым, украінскае народнае песні *Дівчина моя* ў 1791 г., а ў XIX стагоддзі ня-зменна ўключаўся ў песеннікі і лубачныя выданні. Ягоную папулярнасць спрабавалі выкарыстаць дэкабрысты: Кандрат Рылееў і Аляксандар Бястужаў-Марлінскі напісалі на яго аснове агітацыйную песню *Ай и скучно мне...* (1825), якую Аляксандар Герцан (1812–1870) і Мікалай Агароў (1813–1877) надрукавалі ў лонданскім альманаху “Полярная звезда” 1859, кн. V: “Ах, тошно мнѣ // Во своей сторонѣ! // Все въ неволѣ, // Въ тяжелой долѣ, – // Видно, вѣкъ вѣковать. // Долго-ль Русскій народъ // Будетъ рухлядь господъ, // И людьми, // Какъ скотами, // Долго-ль будутъ торговать?”². Бо можна меркаваць, што ў віленскае патрыятычнае асяроддзе траплялі не толькі польскамоўныя эміграцыйныя выданні, але і расейскамоўныя.

Нягледзячы на тое, што ўжо больш за стагоддзе вывучаецца літаратуразнаўцамі спадчына В. Каратынскага, усё яшчэ застаецца шэраг важных праблемаў тэксталагічнага характару. Найбольш істотным з’яўляецца адсутнасць да сённяшняга дня навуковай публікацыі беларускамоўных тэкстаў паэта. Наяўнасць рукапісаў двух твораў (*Наиисъ-нѣйшаму Ягѳ Милѳсьци Гаспадару Имперѳтару Алексѳндрѳу Микалѳявичѳу...*, *Daliboh-to, Arcim...*), а таксама рукапісная копія верша *Tuha na cziŹoj staranie* пачатку XX стагоддзя даюць багаты матэрыял як для мовазнаўчых даследаванняў (перадусім, гісторыя перадачы на пісьме ў сярэдзіне XIX ст. беларускага гуку [Ź]), так і для літаратуразнаўчых (дакладнае ўзнаўленне рытмічнага малюнка верша, ягоная страфічная будова і інш.). На новым этапе асэнсавання асобы і творчасці В. Каратынскага паўстае неабходнасць падрыхтоўкі сучаснага выдання яго твораў на мове арыгінала і ў прафесійных перакладах. Актуальным застаецца і выяўленне беларускамоўных тэкстаў паэта, а таксама ягонай карэспандэнцыі.

¹ І. Насовіч, *Слоўнік беларускай мовы*, Мінск 1983, с. 616, 643.

² К. Рыльцевъ, А. Бестужевъ, *Пѣсня*, “Полярная звѣзда” 1859, кн. пятая, с. 10. Вядомы таксама і такі варыянт: “Ах, тошно мне // И в родной стороне; // Всё в неволе, // В тяжелой доле, // Видно, век вековать. // Долго ль русский народ // Будет рухлядь господ, // И людьми, // Как скотами, // Долго ль будут торговать?”

Mikołaj Chaustowicz

Textological Problems of Vincent Karatynski's Poems Written in the Belarusian Language

A b s t r a c t

The article discusses various aspects of textology of Vincent Karatynski's poems written in the Belarusian language. A comparison of the preserved manuscripts of works with their published versions allowed to state that Belarusian scientists and publishers failed to adopt an accurate approach while analysing the poet's legacy. A scientific analysis of Karatynski's texts will contribute to a more accurate understanding of them by literary critics and allow linguists to make certain adjustments to the history of written expressions of distinctive sounds of the Belarusian language.